

УДК 821.163.41.09 Андрић, Иво
<https://doi.org/10.18485/bratstvo.2017.21.4>

(НЕ)ПРИЈАТЕЉИ У ТРАВНИКУ

Рад се бави дипломатским односима међу пријатељима и непријатељима у Травничкој хроници Иве Андрића. Упућени једни на друге, у Травнику који осећају као потпуну страност и непремостивост културолошког јаза, конзули и чланови њихових породица, везири и беговска господа, тумачи, попови, фратри, успутни пролазници – сви су увучени у јединствени дискурс заједнице различитих и, у извесном смислу, непомирљивих. Са друге стране, тренуци сапатништва и међусобног разумевања двосмислени су и симболички провоцирају и функције дипломатске сарадње и идеју интеркултуралног пријатељства.

*Травник! Травник!
Amédée Chaumette des Fossés*

Ако сваки текст некако мора почети, овај, о Андрићевој *Травничкој хроници*, најрадије би оставио празно место, пандан Дефосеовој књизи о Босни, изостављајући конвенционално *све*, а немоли почетак који нам ионако, чак и да смо искључиво херменеутичка врста (опоменуо нас Слотердајк) – не припада. Ипак, Андрић је свој роман-хронику не само започео, него је то учинио класичном техником почињања, прологом. Тако се приповедање формално уоквирује и тамо где се време већ три недеље „усталило“¹ ту је крај, епилошки

¹ Наши наводи према: Иво Андрић, *Травничка хроника*, Београд, 2006, 383.

стигматизован и, наравно, двосмислен. На крају је једино важно да се све вратило на старо, односно, хронолошки прецизније – да је све као и пре (почетка). Јер, прво је био Травник, а онда су, *за* почетак, стигли конзули.

У граду који је по свом географском положају, како га Андрић описује, „напола расклопљена књига”, у граду који је готово надпросторан и облежен као „пролаз” наступала су „конзулска времена”.

„Последња времена”, пише Андрић, крај XVIII и почетак XIX века, Наполеонова ратовања по Европи, Турци потискивани из хришћанских земаља и најзад, „Карађорђева узбуна” – цео тај конгломерат историјских догађаја имао је, као и увек код Андрића, своје рефлексе на геополитичком рубу, по варошима и касабама где је свако време *последње* у мери у којој се поредак мења симболичком редефиницијом и политичком реконституцијом. Хамди-бегова предвиђања из *Пролога*, одговор на актуелне гласове о доласку *Бунапартиног* конзула имају задатак да симболички контрахују време – легитимитетом једне идеолошке традиције и беговском мудрошћу треба и да најаве и да оспоре наступајућу промену:

„И са тим консулима, ко зна како је. Ја доћи, ја не доћи. А и да дођу, неће Лашва потећи наопако, него опет отуда куда тече. Ми смо овдје на своме, а сваки други који дође, на туђем је и нема му дуга станка.”²

Онтичко-политичка перцепција угледног беговата одаје самоувереност оних који су на *своме* и још то своје једино и виде у рангу *природног*, попут Лашве која, јасно, не може потећи наопако. Коначно, у поносни везирски град, у радикално *туђе*, први је стигао француски генерални конзул, Жан Давил. Изневеравајући очекивани церемонијал гротескно-пародичним обеснажењем, улазак *Бунапартиног* представника и његове пратње и сувише је призор карневалског штимунга да би сасвим одговарао аспирацијама једне дубље приповедачке свести. Семантичка деликатност Андрићевог приповедања одбија да буде лака читалачка забава, али тамо где смо помислили да нешто јесте, треба се опустити – јер није. Подсетимо се како, дакле, изгледају Давил и његови пратиоци док их травнички свет трију вера посматра, сваки из своје геополитичке предрасудности:

„У средини поворке јахао је на гојазном и постаријем зекану француски генерални конзул, господин Жан Давил [...] Поред њега

² Иво Андрић, нав. дело, 2006, 7.

један случајни сапутник, господин Пуквил, који путује за Јањину, где му је брат француски конзул. Иза њих, на одстојању од неколико корака, јахао је онај исти сплитски Јеврејин Пардо, и два крупна Сињанина, у француској служби. Сва тројица су до очију умотани у црне кабанице и црвене сељаче шалове, а из чизама им је вирило сено.”³

Стендаловско црвено и црно Андрић једним потезом лишава анархичног набоја или макар елементарног знака идеолошке одређености. То што им из чизама вири сено потпуно је симболички изједначено са очима које се назире из црнине. Ова случајна мала свита толико је случајна и толико мала да у својој преозначености више није ни иронично деградирајућа (осим што је све време и таква). А у свом минимализму нам пружа и *ad hoc* парадигму травничке међуљудске сарадње. Зашто би, дакле, приповедачко знање улагало додатни напор репрезентације, симболички сродне оном Шекспировом глумцу који у представи „стварно” плаче над Хекубом која му није ништа, док Хамлет „нестварно” подбацује пред изазовом рођеног оца који је много више од ништа, ако не и амбициозно све? Не питамо се шта су Андрићу Наполеон или аустријски цар, колико ни шта су сви они и њихови делегати Травничанима, када смо о томе, приповедачком ажурношћу, већ у *Прологу* сазнали сасвим довољно. Питамо се шта је конзулско-дипломатски дискурс Андрићевом тексту, па да целокупна његова хроникална тенденција буде заправо један прећутани Травник као историјски или чак, онтолошки побачај који се (није) догодио? Шта су *Травнику* конзули, а шта *Травник* Андрићу, па да се тако симболички *зближе* у вези коју *историјско* не може поднети?

Скоро истовремено са романом *На Дрини ћуприја*, а пре *Проклетте авлије*, Иво Андрић у *Травничкој хроници* допире до једне историје којој нису потребни ни митови ни легенде, Црни Арапин или Стоја и Остоја, али ни Ћамил и Карађоз. Као да се обиље историјског и „последњег времена” слило у Травник опскрбљен тумачима, „ликарима”, поповима и фратрима, да у тој дипломатској логистици смисла, одједном, све разлике заћуте, али мукотом који није оно што смо код Костића читали да јесте или да ће бити.

Говорећи о облицима неконвенционалне дипломатије, Џоф Бериц ће се, поред самих конзуларних пројеката и одељења, бавити и фено-

³ Иво Андрић, нав. дело, 2006, 15.

меном „истурене мисије”, уз напомену и образложење зашто је одустао од претходног термина „истурена дипломатија”⁴.

Будући да би овај израз могао имати субверзивни смисао недипломатских послова „иза дипломатске фасаде”, Бериц се опредељује за „истурене мисије”: „на први поглед сасвим лишене дипломатских функција, али их уствари са великим жаром обављају”⁵. Наравно, све форме алтернативне дипломатије срећемо тамо где је дошло до *прекида* у карактеристичној дипломатској сарадњи омогућеној резиденцијалним амбасадама. Дакле, на месту извесног билатералног „квара” или потребе да се одрже трговачке везе активира се нестандартни начин комуникације, за који се Андрић, међутим, постарао да буде и привилеговани дискурс нарације. *Травничка хроника* не приповеда дипломатију или, ученичким језиком речено, овде се не ради о дипломатији. *Травничка хроника* је Травник – *пролаз*, деридијански ходник значења, у којем човека и историју затичемо у прекинутом или чак, *превазиђеном* односу. А о томе без конзула, без секундарне дипломатије, једва да бисмо ишта знали. И, најзад, *Травничка хроника* је управо „напола расклопљена књига”, зато је читање непоправљиво отежано, а свако херменеутичко („хермајеутичко!” опомиње професор Јерков) посредовање у тој ни отворености ни затворености представља својеврсну „истурену мисију” равну прислушкивању ангорских мачака у Травнику.

Сви конзули, и Давил и фон Митерер, доцније фон Паулић, али и сами турски везири, највише Хусреф Мехмед-паша, према Травнику осећају интезивно „гностичко” гађење доследно праћено лексиком „бачености” у *ту* Босну, у *тај* град где живот није живот, а људи нису људи⁶. И иначе несигуран, осујећен синдромом „средњег пута”, отуда неспособан да припада иједној страни, монархији или републици, краљу или револуционарима – Давилов сусрет са Травником искуство је страности довољно снажно да дестабилизује границе сна и јаве:

„Дуго се колебао између јаве и сна, јер су снови имали више везе са јавом досадашњег његовог живота, а садашња јава личила пре на неки сан у ком човек бива нагло бачен у неку чудну, далеку земљу и бива доведен у необичан положај.”⁷

⁴ Džof Beridž, *Diplomatija: teorija i praksa*, Beograd, 2008, 200.

⁵ Džof Beridž, *nav. delo*, 2008, 213.

⁶ Иво Андрић, *нав. дело*, 2006, 103.

⁷ Иво Андрић, *нав. дело*, 2006, 17–18.

Приближавајући се месту свог новог одредишта, чудна промена на хоризонту окрзнуће чак и ведрину младог, критичког Дефосеа: „Наслућивала се Босна, мукла земља, и у ваздуху се већ осећала студена патња без речи и видљива разлога”⁸. Ситна, али уобичајена интерперсонална пакост Давила и његовог тумача Давне одлагала је долазак аустријског конзула, фон Митерера. Задржан у неповољном положају, љутити пуковник је у Беч слао писма упозорења увек потписивана истим речима: „Писано у тврђави Дервент, у једном мрачном собичку, на земљи”⁹. Неће, међутим, проћи много времена од дервентског собичка до травничких улица кроз које је и аустријски конзул испраћен „псовкама и претњама жена и деце”, неизоставним плувањем с прозора, упадљивом равнодушношћу дућанџија¹⁰.

Тежак увек и сваком странцу, Травник је зими изгледао несавладив. Зимско доба ће везира Топал-пашу и његове мамелуке доведене из Египта заједно са егзотичним животињама, папагајима, мајмунима и ангорским мачкама потпуно онеспособити у летаргији прекинутој тек понеким шкртим разговором и ироничном опаском везира: „Лепа земља, пријатељу. Благородна земља! Шта смо ја и ти богу згрешили и судбини дужни?”¹¹. Бити у Травнику, за конзуле и њихове породице, чак и за преводиоце, а донекле и везире, значило је – бити *ван* себе. Искуство травнички *туђег* толико је *заједничко* онима који су дошли под различитим идеолошким покровитељством да ће тако удаљени и страни постати (не)очекивано блиски. Тамо „поводањ”, овде Травник. Невоља окупља оно што се у мирним временима физичком дистанцом симболички заувек раздвојило. Зато ће већ након првог званичног сусрета, француски и аустријски конзул удвојити своју дипломатску праксу – на једној страни је официјелни став супротстављених националних и политичких интереса, а на другој емпатија зближених у несрећи:

„Узалуд је Давил истицао необичну предусретљивост којом је од почетка приман у Конаку, узалуд је фон Митерер подвлачио велике, тајне и моћне симпатије које он ужива код католика. У боји гласа, у изразу очију избијала је само скривена жалост и дубоко човечанско разумевање двојице сапатника.”¹²

⁸ Иво Андрић, нав. дело, 2006, 71.

⁹ Иво Андрић, нав. дело, 2006, 77.

¹⁰ Иво Андрић, нав. дело, 2006, 78.

¹¹ Иво Андрић, нав. дело, 2006, 101.

¹² Иво Андрић, нав. дело, 2006, 80.

Разговори о деци, храни и лековима, о вештини преживљавања Босне уз периодична затишја диктирана политиком француског, односно аустријског центра моћи, трајаће све док фон Митерер не напусти Травник, што на његово место доводи пуковника фон Паулића. Упркос „злој искри” коју је у очима новог конзула приметио Давил, и упркос нефамилијарном, дакле строго конзулском такту у његовом опхођењу, фон Паулић ће се ипак центлменски потрудити да башта госпође Давил добије саднице најлепшег цвећа. А када је о везирима реч, између Давила и Мехмед-паше развија се приметно некарактеристични однос. У мери која је нешто више од дипломатије, а мање од пријатељства, француски конзул и турски везир упућени су један на другог некаквим параинтимним ставом поверења које ће, међутим, обојици поверити суштинску немоћ и лаж такве блискости. Још приликом првог, свечаног пријема код везира, Давил ће пронаћи нешто утешно у његовој личности што је умањило нелагоду срамног проласка кроз чаршију. Сматрајући свет у који су доспели грубим и заосталим, један другог су умиривали протоколарним ласкањем које је на тренутке дотицало апсолутно приватни простор, простор бола и фрустрације:

„Везир се стално враћао на изузетну величину Наполеонове личности и на његове победе, а конзул, који је од Давне знао за везирову љубав према мору и поморству, на питања која су у вези са пловидбом и ратовањем на мору.”¹³

И турски везир и француски конзул откривали су један другом своје суспендоване животе, првобитну припадност и садашње изгнанство. Устанком свргнут у Египту, везир је за казну премештен у Травник, док ће несигурни и никада заиста опредељени Давил, у Травнику, у подручју оспољене идентитетске дисфункције, трагати за неким личним Наполеоном пишући (никада завршен) еп о Александру Великом. И онда када Мехмед-паша буде одлазио из Травника, што ће Давил осетити као „своју недаћу и осетан неуспех француске владе”¹⁴, везир ће на расанку изговорити наизглед нетипичне, благонаклоне речи које је међутим, Давна преводио „механички и брзо, као човек који све то већ зна напамет”, а и сам Давил је добро знао „да то што му везир говори није и не може бити све у целости тачно, па

¹³ Иво Андрић, нав. дело, 2006, 27.

¹⁴ Иво Андрић, нав. дело, 2006, 124.

ипак га је дирала свака реч¹⁵. Овако изразита тежина растанка, као да су у питању пријатељи античке, хомеровске врлине, а не изасланици француске и турске власти на почетку XIX века, уопште нас заправо и не чуди. Јер, ми већ знамо да је то Травник – блискост у *пролазу*.

Француски генерални конзул ће, чак ће и у случају Ибрахим-паше, наоко неприступачног и посве другачије природе од свог претходника, Мехмед-паше, успети да препозна квазидипломатску пречицу до пријатељских односа: личност Селима III. Ако је главни предмет разговора са Мехмед-пашом било море, код новог везира све је почињало и завршавало се на његовој опсесији, на паду турског владара, у чему је Давил налазио посебну вредност:

„Штавише, с временом је конзул могао да увиди да је овај тврди и мрачни везир, са којим је сваки разговор једна лекција о безвредности свега што постоји, у многим стварима поузданији и бољи од лаког, блештавог и вечито насмејаног Мехмед-паше.”¹⁶

Ипак, везирово идолопоклонство ће на крају потпуно онеспокојити Давила, јер се у разговору са тим, за стварност изгубљеним човеком, који је говорио „брзо и одсутно, као да жели да заглуши други, унутрашњи говор у себи”, испољила неразрешива, онтичка недоступност другог. А тумач Давна, чији се преводилачки кредибилитет, као што смо видели, заснивао на самопоуздању човека који (као да) све што ће тек бити речено већ унапред зна, сада је, везировом појавом, потпуно дисквалификован:

„У једном тренутку, код последњих речи, везир се одједном лако трже, као да је тек открио и приметио тумача, окрену му се целим телом, споро и круто као ки кога невидљиве руке гурају, и свој мртви, страшни поглед камене статуе упери на тумача коме се прекиде реч и још јаче пови кичма.”¹⁷

Иако застрашујући, ови сусрети су Давилу приближавали читав један културни и друштвено-политички арсенал неосвојивости, страности и непреводивости што је све њих у Босни, у Травнику *бачености*, чинило предусретљивим и готово аполитички саосећајним. Јер, туђи средини у коју су доспели они су заправо онтолошки туђинци које назиремо иза дипломатског паравана пријатељства у невољи, пријатељства које укида и пријатеље и непријатеље. Каква се то „на-

¹⁵ Иво Андрић, нав. дело, 2006, 125.

¹⁶ Иво Андрић, нав. дело, 2006, 164.

¹⁷ Иво Андрић, нав. дело, 2006, 179.

вала” историје у Травнику догодила, па Андрић незауостављиво укршта и комбинује културолошке кодове, религије (али тако да то доведе до национално-конфесионалне шизофреније у лику тумача Колоње), затим „сентименталну” дипломатију и углавном „ситну” политику? И све то у *тишини*, у непробојном мљку и изостављеном преводу.

Ако нема ни пријатеља ни непријатеља, ако Травник симболички анулира разлику, онда се догађа нешто, што нам је допустило да будемо толико слободни и као фигуру самог тог догађаја одаберемо гостујућу, ангорску мачку. Не мајмун и не папагај, већ мачка, која је могла бити и травничка, али није (што за мајмуна и папагаја ипак не можемо рећи). Знање *истурености* је, илустрације ради, знање ових мачака, *доведених* у простор који им је стран упркос томе што мачка, ангорска или травничка, никада не може ни Египат ни Травник, нити једно место на свету, у смислу онтолошке валидности, препознати као *властито*. Рилкеов стих о шеви која не види *отворено*, круцијално значајан Хајдегеру и ништа мање битан Агамбеновом читању Хајдегера, овде ћемо, слободном варијацијом и реинтерпретацијом, забележити као *мачка види истурено*. Она, наравно, ништа не *види*, али јесте видљивост *истуреног*. То што је *истурено* догодило се свима, на лажној (и једино тако дискурзивно представљивој) средини времена, између пролога и епилога Андрићевог романа. Зато би и Агамбен, можда без оклевања, у Травнику препознао смрт политичког, можда и постисторију или „разделовљеног”¹⁸ човека.

Пишући *Отворено. Човек и животиња*¹⁹, Агамбен покушава да, на трагу Хајдегеровог тумачења бивствујућег човека и животиње одговори на питање „поживотињења”, односно постисторијског ангажмана људског рода.

Одбацујући пројекат „антрополошке машине” задужене да производи људско (најчешће укидњем животињског), Агамбен нас подсећа на Хајдегеров појам „дубоке досаде”, човекове кардиналне способности да се досађује, за разлику од животиње обузете другим које не може видети као такво, као *друго*. Човекова досада (*изрученост* онеме чега се одриче) и животињска изложеност другом које јој се као такво никада не открива код Хајдегера су дакле, приближени таман толико да се види „чиста могућност” *Dasein*-а или тачније, његово „изворно омогућење”. Агамбен, међутим, заоштрава проблематику и проглаша-

¹⁸ Придев *разделовљен* је дослован превод италијанског израза *inoperosità*, што значи без дела.

¹⁹ Đorđo Agamben, *Otvoreno. Čovjek i životinja*, Beograd, Čačak, 2014

ва Хајдегера последњим филозофом који је „добронамерно вјеровао да је простор полиса – *polos*, у којем влада спор између скривености и нескривености, између човјекове *animalitas* и човјекове *humanitas* – још увијек остварив, да је за људе, за неки народ – задржава ли се на том опасном простору – још увијек могуће наћи своју повјесну судбину”²⁰. Агамбенов аргумент је све оно што је у виду *постисторије* покуцало на врата „довршене метафизике”.

Већ од Првог светског рата, тврди Агамбен, јасно је да европске државе и нације више нису кадре преузимати „историјске задатке” и да човек, насупротив Хајдегеровим тежњама, „пре настоји у сваком подручју отворити и зајамчити неотворено”²¹. Дакако, Агамбен је сада већ препознатљиво опредељен за *голи живот* као главни циљ деполитизације људских друштава. И та нова људскост која ће наступити после историје а без политике, остаје у најинтимнијој вези са животињом. Будући да животиња није ни бивствујуће ни не-бивствујуће, ни отворено ни затворено, она је *ван* бивствовања. То *ван* је постојеће, реално које је отишло с ону страну разлике бивствовања и бивствујућег²².

Пошто је већ речено и више него што је потребно да се имплицитно самооспоримо, а сасвим довољно да се експлицитно самоукинемо, не преостаје нам ништа друго до да се вратимо на нашег репрезента *истурености* (конзулских) времена, да се вратимо дакле, на ангорске мачке које је зима у Травнику намучила, па се не крећу, не вичу и „не забављају господара”, него снужене и ућутале (мјау?), каже Андрић, чекају да их „сунце загреје и обрадује”²³. Из Травника, међутим, сви углавном оду не видевиши никакве радости. И, одлазећи, размењују дарове за успомену или чак, финансијски потпомажу повратак, онако као што ће Саломон Атијас, из свог „чекмецета” са два дна, ћутљиво и дискретно позајмити неопходну суму француском конзулу. Одлазак последњег конзула толико је ефемеран, сведен и потпуно кореспондентан симболичкој минимализацији са почетка и уласка у Травник. У граду *истурености*, сви не-пријатељски односи, ненаписане књиге и неизговорене речи представљају вишак ни *отвореног* ни *затвореног*, у ком већ нема политике, али исто тако нема ни оног Агамбеновог *ван*. Зато и ангорска мачка мора напустити Травник – *реално* је *истурено*, оно је прешло на другу страну, на *крај*, који није само крај про-

²⁰ Đordo Agamben, nav. delo, 2014, 67.

²¹ Đordo Agamben, nav. delo, 2014, 69.

²² Đordo Agamben, nav. delo, 2014, 80.

²³ Иво Андрић, нав. дело, 2006, 101.

лога, већ крај дела, чиста *разделовљеност*. Уместо тога, међутим, не долази никаква нова генерација људскости, све(т) после Травника је постисторијски само у оној мери у којој *дословно* више није историјски. Опет чујемо Хамди-бегов глас, а то је сада глас оронулог, у себе „слегнутог” човека, док су му усне модре „и лепе се једна за другу”:

„Па, ево, и то би и прође. Дигоше се цареви и сломише Бунапарту. Конзули ће очистити Травник. Помињаће се још коју годину. Дјеца ће се на јалији играти конзула и каваза, јашући на дрвеним приткама, па ће се и они заборавити ко да никад нису ни били. И све ће опет бити као што је, по божјој вољи одувијек и било.”²⁴

И кад тишина све прекрије, као снег *Проклете авлије*, незнање ма ког времена пре и после конзула, а које се упорно (и безуспешно) самоуспоставља као *природно*, као *Лашва*, као *божја воља* одувек, заправо је знање онтолошког „пролаза”, „истурене мисије”, „полурасклопљене књиге”. Са таквим знањем не можемо ништа, не би могао ни Агамбен, али је очито, *морао* Андрић.

Александра Секулић

Кључне речи: дипломатија, Травник, (не)пријатељи, историја

ЛИТЕРАТУРА

- Agamben, Đorđo, *Otvoreno. Čovjek i životinja*, Beograd, Čačak, 2014.
Андрић, Иво, *Травничка хроника*, Београд, 2006.
Beridž, Džof, *Diplomatija: teorija i praksa*, Beograd, 2008.

---

²⁴Иво Андрић, нав. дело. 2006, 384.

Aleksandra Sekulić

FRIENDS AND ENEMIES IN TRAVNIK

This paper deals with diplomatic relations between friends and enemies in *Travnik's chronicle* by Ivo Andrić. Referred to each other, in Travnik, which they feel like the complete strangeness and insurmountability of the cultural gap, the consuls and members of their families, the vibes, interpreters, pops, fratricides, bystanders – they all are drawn into the unique discourse of the various and, in a certain sense, irreconcilable communities. On the other hand, the moments of mutual understanding are ambiguous and symbolic in provoking the functions of diplomatic cooperation and the idea of intercultural friendship.